

Proces protiv molvarskog župnika Stjepana Kovačića nakon Drugog svjetskog rata

VLADIMIR ŠADEK

Nakon Drugog svjetskog rata Komunistička partija u Jugoslaviji iz ideoloških razloga izvršila je velik progon rimokatoličkog svećenstva. Primjer takvog progona je slučaj župnika u Molvama Stjepana Kovačića, koji je uhićen u lipnju 1945. godine nakon čega je započela njegova pravosudna kalvarija. U rekordnom roku on je ispitan i u montiranom postupku osuđen za aktivno ustaštvo i masovno ubijanje stanovništva te zatvoren u Staroj Gradišci, u kojoj je 1948. godine i preminuo. Iako bolestan i realno bez osnove za dugogodišnje zatvaranje, on unatoč molbama i žalbama nije dočekao povratak na slobodu. Ovaj članak pridonosi sjećanju na svećenika koji je 24 godine vodio molvarsku župu te svoj kraj života dočekao u zatvoru kao obespravljani politički zatvorenik.

Ključne riječi: Stjepan Kovačić, Vojni sud Bjelovar, OZN-a, Molve, progoni svećenika

1. Uvod

Nepomirljive ideološke razlike i odnosi tijekom Drugog svjetskog rata doveli su do velikih progona ratnih pobjednika nad katoličkim svećenstvom u Hrvatskoj u poratnim godinama. Crkva je Komunističkoj partiji predstavljala objektivnu prijetnju u uspostavi jednodomlja i zbog toga jer je to bila jedina organizacija koju u novo uspostavljenoj komunističkoj državi nije mogla kontrolirati, a osim toga s ideološki dijametralno suprotnim temeljima imala je i velik utjecaj na stanovništvo. Opravdanje za progone bila je suradnja dijela svećenstva s ustaškim režimom, što se očitovalo u generalnom nametanju stigme »klerofašizma«.

Katolička crkva nije prihvaćala novu vlast zbog njene komunističke i ateističke ideologije. Crkveni krugovi u Hrvatskoj smatrali su da je glavni razlog napetih odnosa bio taj što je državni vrh na čelu s Titom želio odvajanje katoličke crkve u Hrvatskoj od Vatikana i njeno stavljanje pod državni utjecaj.¹

Agresivna politika komunističkog režima prema crkvi nije se očitovala samo u onemogućavanju pastoralnog rada klera, već i u ozbiljnoj harangi koja je kulminirala montiranim procesom i zatvaranjem nadbiskupa Alojzija Stepinca. Mnoštvo svećenika bilo je nakon rata osuđeno i ubijeno, a

1 AKMADŽA, Miroslav: *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.* Rijeka: Otokar Keršovani, 2004., 7–10.

Sl. 2. Župnik Stjepan Kovačić s Društvom Žena Katoličke akcije 1935. (MAGJEREC: Majka Božja Molvarska, 47.).

prema povjesničaru Ivi Goldsteinu u ovim progonima su ubijena ili umrla 383 svećenika i redovnika.²

U prvim godinama nakon rata sudski procesi vodili su se protiv brojnih predstavnika vjerskih zajednica. Prema evidenciji Komisije za vjerske poslove na području Hrvatske je od 1944. do 1951. osuđena 271 osoba, od kojih je bilo 236 predstavnika Rimokatoličke crkve (svećenika, bogoslova i časnih sestara). Međutim, Miroslav Akmadža u svojoj knjizi navodi da ni taj popis nije potpuno točan. On navodi da, s obzirom da je pravosuđe bilo produžena ruka Partije, suđenja protiv predstavnika klera nisu bila objektivna. Navodi da su ta suđenja bila brza, s vrlo malo obilježja pravde i popraćena medijskom hajkom kako bi se u zemlji i inozemstvu pokazala istinitost optužbi za ratne zločine i suradnju s neprijateljem Jugoslavije.³

Najpoznatiji primjer progona svećenika u Podravini je uhićenje i suđenje koprivničkom župniku Stjepanu Pavuniću, kojeg se teretilo za ustaštvo, suradnju s ustaškim režimom, itd. Osim Pavunića, Zvonimir Despot istaknuo je u svom radu još 19 katoličkih svećenika i kateheta rodom iz Podravine ili na službi u Podravini

koji su bili osuđeni između 1945. i 1948.⁴ Troje od njih bilo je osuđeno na smrt, te je nad njima smrtna kazna i izvršena. Međutim to nisu bili svi koje je komunistička vlast nakon rata osuđila. Na ovom popisu nema župnika u Molvama Stjepana Kovačića, o kojem govori ovaj rad.

Tijekom istraživanja građe u Državnom arhivu u Bjelovaru u obimnom fondu Divizijskog vojnog suda pronašao sam krivični spis molvarskog župnika Stjepana Kovačića. Fond je to koji sadrži 29 kutija s predmetima sa suđenja neprijateljima Narodno-oslobodilačkog pokreta od 1944. do 1947. godine, među kojima su bili brojni ljudi iz Podravine.⁵ Osuđenici su uglavnom u ubrzanim i površnim suđenjima od strane Vojnog suda komande bjelovarskog područja osuđivani na kazne prisilnog rada, a u prvim mjesecima djelovanja suda bilo je dosta smrtnih kazni. Ovaj revolucionarni sud sudio je i Stjepanu Kovačiću. U ovom radu se na temelju pronađene arhivske dokumentacije prikazuju detalji vezani uz uhićenje, istražni postupak i suđenje ovom svećeniku.

2. Ukratko o Stjepanu Kovačiću

Stjepan Kovačić rođen je u Zlataru 17. listopada 1870. godine gdje je završio osnovnu školu. Gimnaziju je polazio u Zagrebu, gdje je položio veliku maturu. Nakon toga je upisao Bogoslovni fakultet, koji je uz jednu godinu pauze zbog liječenja i završio. Zaredivši se, 1896. godine je upućen na službu kapelana u Gospić, gdje je ostao 13 mjeseci pa bio upućen u Grižane. Poslije dvije godine na mjestu kapelana i administratora župe premješten je u Sigetec gdje je ostao šest godina, nakon čega je također šest godina službovao u Gornjoj Stubici. I

2 GOLDSTEIN, Ivo: *Hrvatska 1918-2008*. Zagreb: Europapress holding, Novi liber, 2008., 424-427.

3 AKMADŽA, Katolička crkva, 64-65.

4 DESPOT, Zvonimir: *Vrijeme zločina*. Hrvatski institut za povijest/Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje: Zagreb – Slavonski Brod, 2007., 254-256 i 322-327.

5 Državni arhiv Bjelovar (DABJ), 331: Divizijski vojni sud Bjelovar

najzad, 1921. godine došao je za župnika u Molve.⁶

Kovačić je bio župnik u Molvama čak 24 godine, od 1921. do 1945. godine te je u njegovo vrijeme proveden značajan broj investicija u sakralne objekte. Naslijedio je na toj poziciji najdugovječnijeg molvarskog župnika Blaža Tomašića koji je u 40 godina službe u Molvama zaista puno napravio i ostavio značajan trag u djelovanju među narodom, pa je bilo teško nastaviti takav tempo. No Molve su zbog svetišta Majci Božjoj bile takva sredina gdje su i sami stanovnici snažno poticali aktivan život župne zajednice. Monsinjur Juraj Magjerec u svojoj knjizi ističe da su u Kovačićevo vrijeme vjernici podigli kapelice na Ledinama (Sv. Križa), u Đurđevačkoj ulici (Žalosne Majke Božje), u Ključecima (Presveta Srca Marijina), u Gabajevoj Gredi (Presveta Srca Isusova), dok je u Repašu podignuta crkva Srca Isusova. Uz to, od 1940. godine su u Molvama smještene časne sestre Milosrdnice Sv. Vinka Paulskog u domu koji im je poklonio mons. Juraj Magjerec.⁷

Prilikom istraživanja građe o događajima u Podravini tijekom Drugog svjetskog rata pronašao sam samo jedan zapis u kojem se spominje molvarski župnik Kovačić. Radi se o mjesečnom političkom izvještaju Rajonskog obavještajnog centra Bjelovar za travanj 1944. godinu u kojem se spominje kako su u zasjedi kod Molva partizani 10. travnja 1944. godine zarobili sedam bjelogardista i župnika iz Molva, koji je putovao u Repaš zbog služenja mise za Uskrs. Partizani su Kovačića i nenaoružane bjelogardiste tom prilikom pustili.⁸

U Spomenici župe Molve nema zapisa o događanjima u vrijeme Drugog svjetskog rata. Posljednji zapis u vrijeme kad

je Kovačić bio župnik u Spomenicu je upisan tek 1934. godine, a do pedesetih godina nije zabilježen niti jedan događaj. Možemo samo nagađati zbog čega molvarski svećenici sve do župnika Antuna Markova (koji je župom upravljao od 1950. do 1955.) nisu ništa upisali. Markov je kao uvod u zbivanja tijekom svog upravljanja župom u Spomenici ukratko opisao i događaje do 1950. Za ratna zbivanja u Molvama naveo je kako je župna crkva u Molvama tijekom borbi zadobila nekoliko udara od granata minobacača, da su stakla na crkvi razbijena i da su ruho dijelom opljačkali Bugari (prilikom završnih borbi 1945.). Za župnika Stjepana Kovačića u Spomenici piše kako su ga u drugoj polovini lipnja 1945. godine uhitile narodne vlasti i da je nakon dulje istrage osuđen i otprećen na izdržavanje kazne u kazneno-popravni dom u Staroj Gradišci, gdje je umro 1948. Upravljanje župom preuzeo je tada Ivan Šabarić, umirovljeni vjeroučitelj u Đurđevcu.⁹

Mons. Magjerec pak u svojoj knjizi ističe da je krajem lipnja 1945. godine župnik Stjepan Kovačić, uz mnoge druge službenike crkve i oltara, odveden u Staru Gradišku, gdje je bijedno proveo pune tri godine i 17. rujna 1948. tamo umro i bio pokopan.¹⁰

3. Uhićenje i saslušanje

Stjepan Kovačić uhićen je nakon otprilike mjesec i pol dana po završetku Drugog svjetskog rata u Europi. Mnogima će se u današnje vrijeme činiti nevjerojatno da je od njegovog stavljanja u pritvor 24. lipnja 1945. godine do izricanja presude nakon suđenja prošlo tek 15 dana. No takva suđenja u poratnim vremenima nakon Drugog svjetskog rata nisu bila iznimka nego pravilo. Kovačić je unaprijed detektiran kao narodni neprijatelj, što je vidljivo po točkama optužnice zbog kojih je stavljen pred Vojni sud Vojne oblasti zagrebačke, Vijeća

6 DABJ, 331: Divizijski vojni sud Bjelovar, kutija 8, Krivični spis Kovačić Stjepan, Odjeljenje zaštite naroda odsjeka II za okrug Bjelovar – Vojnom sudu komandi bjelovarskog područja, Zapisnik o saslušanju Kovačić Stjepana od 3. srpnja 1945.

7 MAGJEREC, Juraj: *Majka Božja Molvarska*. Rim, 1957., 62–66. i 68–70.

8 ŠADEK Vladimir: *Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću* (1941. – 1948.). Samobor: Meridijani, 2017., 266–271.

9 Spomenica župe Molve 1846. – 1998.

10 MAGJEREC, *Majka Božja Molvarska*, 62–66.

kod bjelovarske komande područja. Kovačiću je suđeno zbog krivičnog djela aktivnog ustaštva, organiziranja terorističke oružane formacije u službi neprijatelja, odmetnuća od narodne vlasti, sudjelovanja u masovnom ubijanju stanovništva i agitacije u službi neprijatelja.¹¹ Prema naslovnici krivičnog spisa, Stjepana Kovačića se teretilo za aktivno ustaštvo i masovno ubijanje stanovništva.¹²

Prije sprovođenja na sud Kovačić je prošao proceduru ispitivanja kod OZN-e o čemu je 3. srpnja 1945. godine sastavljen zapisnik.¹³ Uz podatke o svom školovanju i svećeničkoj službi u zapisniku se nalaze i detalji o političkom opredjeljenju prije rata. Kovačić u tom dijelu ističe da se politikom počeo baviti kao đak i da je tada simpatizirao »koaliciju«, a da je kasnije prišao HSS-u i na izborima 1935. i 1938. glasao za listu Vladka Mačeka.

Dio ispitivanja koje se ticalo ustaškog pokreta i rata prilično je povezano s točkama optužnice, te se nedvojbeno težilo tome da se postigne Kovačićevo priznanje. Tako se primjerice navodi da je Kovačić izjavio da je za Pavelića čuo prije odlaska u emigraciju, da je bio oduševljen njegovim političkim programom i da je bio uvjeren da on može riješiti hrvatsko pitanje i nezavisnost. Prema zapisniku je priznao da je od svog zvonara znao dobiti poneki letak koji je izlazio za Pavelićeve pristaše. Navodi se da je po dolasku ustaša na vlast pristupio ustaškom pokretu i izjavio: *Mi smo danas prvi puta dobili svoju državu koju još do danas nismo imali. To možemo da zahvalimo našem vjernom Paveliću.*¹⁴ Nadalje se ističe

da je Kovačić pozvao narod na vjernost i pristupanje ustaškom pokretu. Spominje se i da je 1942. godine kupio pištolj od Ivana Novakovića za 400 kuna radi osobne upotrebe te da je od iste osobe nabavljao i municiju, a da ga je općinski pandur učio rukovati pištoljem. Dalje se spominje kako se 1944. godine u Molvama susreo s organizatorom Bijele garde Čekadom oko organiziranja ove ustaške milicije u Molvama, te da se Kovačić i pridružio Bijeloj gardi. Navodi se da je Bijela garda u Molvama na početku imala 13 članova, a broj im se sve više povećavao, te da je oružje kupovala od ustaša iz Koprivnice. Bijela garda je imala ulogu čuvati selo od partizana te se na početku nije išlo u akcije već se patroliralo i stražarilo u Molvama. Kasnije se ipak išlo u akcije, a spominju se odlasci do Ferdinandovca i Hampovice. Jednom prilikom su bjelogardisti iz Repaša zaposjeli položaj u Molvama i postavili puškomitraljez na crkvenom tornju. Taj dan su u borbi dva partizana ubijena i četiri ranjena te odvedena u Repaš, a događaju je prisustvovao i Kovačić. Navodi se da su poginuli partizani pokopani u jami na groblju ispod živice i da im za vrijeme pogreba nisu zvonila zvona, jer zvonar je i sam bio u Bijeloj gardi. U zapisniku se spominje i zarobljavanje Kovačića s četiri bjelogardista od strane partizana prilikom povratka iz Repaša, koji su ih kasnije pustili. Tom prilikom je jedan bjelogardist pogođen u leđa. Kod Kovačića su partizani prema zapisniku pronašli pištolj i bombu. U priznanju Kovačić ističe da je za cijelo vrijeme NDH tijekom državnih blagdana i slavlja u crkvi držao propovijedi u kojima je pozivao na vjernost ustaškom pokretu, državi i poglavniku, pa i po cijenu vlastitog života. Isto tako navodi se da je kao kateheta djeci u školi tumačio kako se trebaju odnositi prema domovini i ustaškoj vlasti kako bi postali dobri i čestiti ustaše.¹⁵ Ovaj zapisnik je potpisao i sam Kovačić, a kojim je pritiscima prilikom toga bio podvrgnut možemo samo nagađati.

11 DABJ, 331: Divizijski vojni sud Bjelovar, kutija 8, Krivični spis Kovačić Stjepan, Vojni sud Vojne oblasti zagrebačke, Vijeće kod bjelovarske komande područja, Presuda Stjepanu Kovačiću, 9. srpnja 1945.

12 DABJ, 331: Divizijski vojni sud Bjelovar, kutija 8, Krivični spis Kovačić Stjepan.

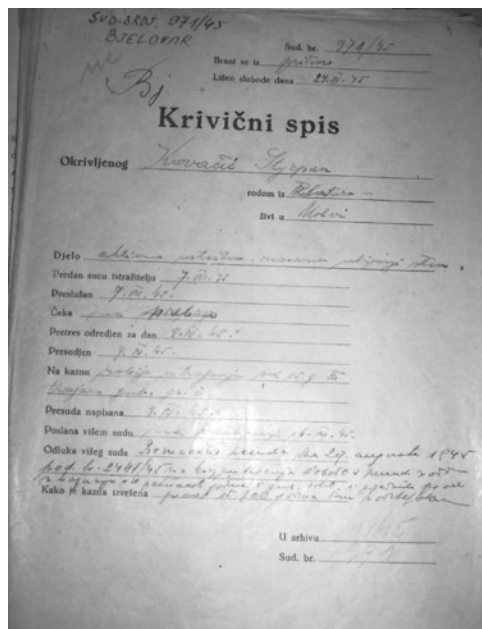
13 DABJ, 331: Divizijski vojni sud Bjelovar, kutija 8, Krivični spis Kovačić Stjepan, Zapisnik o saslušanju Kovačić Stjepana sastavljen u Odjeljenju zaštite naroda Odsjeku II za okrug Bjelovar, 3. srpnja 1945.

14 Isto.

15 Isto.

4. Optužba i presuda

Po ispitivanju, OZN-a je Kovačića uputila dalje na Vojni sud Komande bjelovarskog područja. U popratnom dopisu, kojem je u prilogu bio i zapisnik sa saslušanja, naznačeno je za što ga je sve OZN-a optuživala.¹⁶ Teretilo ga se za vezu s Pavelićem tijekom njegovog boravka u emigraciji te dobivanje ilegalnih letaka koji su izlazili za Pavelićeve pristaše. Pod emigracijom se navodi Pavelićev boravak u Repašu, Goli i Ždali pa nije skroz jasno što se kod toga točno mislilo obzirom da Pavelić nakon odlaska u emigraciju nije do stvaranja NDH dolazio u Hrvatsku. Moguće je da se misli na ustašku emigraciju u Mađarskoj i njihove suradnike u Prekodravlju. Kovačića se također optužuje za pristupanje ustaškom pokretu i pozivanje naroda da se pridruži ustašama, kao i da se družio s organizatorom Bijele garde, ozloglašanim Pavlom Čekadom, koji mu je prema tumačenju OZN-e davao direktive i smjernice za organizaciju Bijele garde u Molvama. Optužen je i da je inicijator i organizator Bijele garde u Molvama, organizacije koja je činila zvjerstva nad simpatizerima NOP-a, te da je kako ne bi odgovarao za svoja počinjena djela u proljeće 1944. godine odlazio spavati u Repaš. OZN-a navodi i da su kod Kovačića prilikom zarobljavanja pred Drave 1944. godine pronađeni pištolj i bomba, te ističe da je i nakon puštanja na slobodu nastavio s radom protiv NOB-a. Dalje slijedi optužba da je jednom prilikom naručio Bijelu gardu iz Repaša da dođe u Molve i da je tada prisustvovao ubojstvu dvojice partizana te zarobljavanju četvorice. Prema dopisu on poginulim partizanima nije dao pokop na groblju već kod živice na groblju te im nije dao ni zvoniti, po čemu je bila vidljiva njegova mržnja prema partizanima. Najzad se ističe da se Kovačić za vrijeme NDH isticao kao veliki ustaša,

Sl. 3. Naslovnica krivičnog spisa Stjepan Kovačića (DABJ, 331 : Divizionski vojni sud Bjelovar, kutija 8, Krivični spis Kovačić Stjepan).

da je javno vršio propagandu protiv NOB-a, kako u crkvi tako i izvan nje, te je pozivao narod na vjernost ustaškom pokretu, a kao vjeroučitelj u školama je djecu odgajao u ustaškom duhu i tumačio im da moraju biti dobri ustaše. Na kraju dopisa se konstatira da je Kovačić bio *...idealni ustaša krvni neprijatelj N.O.B-e*.¹⁷ Iz ovog dopisa prema sudu vidi se kako je OZN-a zapisnik još više prilagodila na način koji je župnika Kovačića prikazao kao aktivnog i beskrupuloznog ustašu, a temeljem toga su sastavljene i točke kasnije presude.

Kovačić je predan sucu istražitelju 7. srpnja, kad je i preslušan, a 9. srpnja je kod njega izvršen i pretres. Zanimljivo je da o saslušanju nema sačuvanih dokumenata, te da je na sam dan pretresa obavljeno i izricanje presude.¹⁸

Sudsko vijeće kod komande bjelovarskog područja koje je ispred Vojnog suda zagrebačke oblasti vodilo suđenje činili

16 DABJ, 331: Divizionski vojni sud Bjelovar, kutija 8, Krivični spis Kovačić Stjepan, Odjeljenje zaštite naroda odsjeka II za okrug Bjelovar, broj 1178, dana (nečitljivo) 1945. – Vojnom sudu komandi bjelovarskog područja, Bjelovar.

17 Isto.

18 DABJ, 331 : Divizionski vojni sud Bjelovar, kutija 8, Krivični spis Kovačić Stjepan.

su: poručnik Jerko Matulović kao predsjednik (ujedno i potpredsjednik Vojnog suda), te članovi kapetan Mate Sviličić i stražar Djuro Brdar. Zastavnik Stjepan Senković kao sekretar suda bio je zapisničar, a poručnik Milan Grozdanić bio je sudac istražitelj koji je zastupao tužiteljstvo. Eventualni branitelj se ne spominje, pa ga najvjerojatnije Kovačić nije niti imao.¹⁹

Presuda je glasila da je optuženi kriv po svih pet točaka optužnice, a obrazloženo za to su sljedeća:²⁰

Da je bio aktivan ustaša – zbog veze s Pavelićem tijekom njegovog boravka u emigraciji (Goli, Ždali i Repašu) i primanja ilegalnih letaka i brošura fašističkog sadržaja, te stupanja u ustašku organizaciju 1941. godine, kojoj je bio vjeran do kraja rata;

Da je bio organizator terorističke oružane emigracije formacije u službi neprijatelja – zbog organiziranja milicije (Bijele garde) u Molvama i veza s »krvavim zapovjednikom«
Bijele garde Čekadom;

Da se odmetnuo od narodne vlasti – budući da je prilikom zarobljavanja u travnju 1944. godine kod sebe imao pištolj i bombu te je i nakon toga nastavio protunarodno djelovanje;

Da je sudjelovao u masovnom ubijanju stanovništva – zbog prisustvovanja strijeljanju dvojice partizana od strane milicije i što nije kao svećenik na to ništa rekao, odnosno što je odobrio taj postupak te što nije dozvolio da se strijeljani partizani pokopaju na groblje i što je zabranio da im prilikom pogreba zvone crkvena zvona;

Da je bio agitator u službi neprijatelja – pošto je u crkvi veličao ustaški pokret i ocrnjivao NOP, te pozivao narod da stupa u ustaške redove i bude vjeran Paveliću.

Konstatira se stoga da je po točkama 1, 3 i 5 počinio djela narodnih neprijatelja, a po točkama 2 i 3 djelo ratnih zločinaca. Presudom je osuđen na kaznu robije u tra-

janju od 15 godina i trajan gubitak građanskih časti.²¹

U obrazloženju razloga presude navedeno je da je okrivljeni u cijelosti priznao sve za što je optužen. U svoju obranu iznio je da je bio idealist i da je čvrsto vjerovao da ustaški pokret može riješiti hrvatsko pitanje, te da je u skladu s time usmjerio i svoj politički rad. No sud je odbacio ove teze karakterizirajući ih kao neumjesne i neistinite, s obzirom na strahote ustaškog režima. Ističe se da je Kovačić, koji za sebe tvrdi da je idealist, pred zločinima ustaškog režima zatvarao oči, a i sam djelovao na njegovoj strani. Kao otegotnu okolnost Kovačiću je uzeto i njegovo zanimanje, jer djelovanje za koje je osuđen nije u skladu sa svećeničkim pozivom.²²

5. Molbe, žalbe i očitovanje na presudu

U kolovozu 1945. godine na razini države donesen je Ukaz o pomilovanju i amnestiji nakon čega su mnogi zarobljenici poraženih vojnih snaga u ratu pušteni na slobodu. Tim povodom župljani i stanovnici Molva uputili su 30. kolovoza 1945. godine dopis Vojnom sudu u Bjelovaru s molbom da se njihov župnik Stjepan Kovačić pusti na slobodu. Iz dopisa saznajemo da je Kovačić u tom trenutku kaznu izdržavao u Velikoj Pisanici, gdje je iščekivao odluku drugostupanjskog tijela. U molbi se ističe da je Kovačić kao župnik u Molvama službovao 24 godine i da ga stanovnici poznaju kao revnog svećenika, koji je u tom trenutku bio starac u dobi od 75 godina. Dopis su potpisali članovi crkvenog odbora Martin Šadek, Martin Crnjak, Martin Kopričanec, Lovro Žufika, Andro Žufika i Ignac Varga.²³

Molvarci su molbu za puštanjem Kovačića na slobodu 12. rujna uputili i pred-

19 DABJ, 331: Divizijski vojni sud Bjelovar, kutija 8, Krivični spis Kovačić Stjepan, Vojni sud Vojne oblasti zagrebačke, Vijeće kod bjelovarske komande područja, Presuda Stjepanu Kovačiću, 9. srpnja 1945.

20 Isto.

21 Isto.

22 Isto.

23 DABJ, 331: Divizijski vojni sud Bjelovar, kutija 8, Krivični spis Kovačić Stjepan, Vojnom sudu u Bjelovaru – molba župljana i žitelja, 30. kolovoza 1945.

sjedništvu Narodnog sabora Hrvatske. U dopisu koji potpisuju članovi Crkvenog odbora Crnjak, Šadek i Kopričanec navodi se da Kovačić nije počinio nikakvo krvavo djelo, niti je pljačkao, a još je k tome bio bolestan. Odbor i u ovom dopisu navodi da Kovačić ima pravo na amnestiju pošto je starac od 75 godina. Nadalje stoji da je dužnosti župnika obavljao dobro i da je narod s njim bio zadovoljan te se stoga moli Kovačićevo puštanje na slobodu.²⁴

Obje ove inicijative bile su zakašnjele, ako su uopće uzete u razmatranje, budući da je rješenjem Vojnog suda od 29. kolovoza 1945. godine kazna uz preinake potvrđena. Kazna robije s prinudnim radom u trajanju od 15 godina ostala je ista, uz olakšicu što je trajan gubitak građanske časti smanjen na trajanje od pet godina.²⁵

Molbu za Kovačićevo pomilovanje razmatrao je prezidijum Narodne skupštine FNRJ 24. travnja 1946. godine, koji je utvrdio da se molba ne uvažava. Ministarstvo pravosuđa Hrvatske uputilo je ovaj spis Vojnom sudu 3. svibnja 1946. godine kako bi se isti dodao u krivični predmet protiv Kovačića.²⁶

Kovačić je u srpnju 1947. godine poslao molbu za pomilovanje Vojnom sudu u Bjelovaru, iz koje zapravo možemo vidjeti njegov stav o pojedinostima za koje je osuđen te samom procesu nakon kojeg je na sudu proglašen krivim.²⁷ Na početku molbe osvrnuo se na saslušanje kod OZN-

e prilikom čega je istaknuo da mu tužba tada nije bila pročitana i da je po pitanjima istražitelja zaključio koje su točke optužbe. Naveo je da niti jedna od tih točaka nije istinita što ne tvrdi samo on već to može i ...čitav moj narod dokazati svojim svjedočanstvom.²⁸

Dalje se osvrnuo na optužbe za koje je osuđen, te je naveo sljedeće:

Da nije bio članom ustaške organizacije, što zna cijelo selo (Molve), koje dobro prati politički rad svakog svog stanovnika. Da je bio ustaša to bi ljudi za svog župnika itekako znali.

Da je osnovao mjesnu miliciju i njome upravljao te bilo kakav kontakt s njome imao ne treba posebno ni pobijati, jer se protiv zdravom razumu da se starac upušta u takav poduhvat (1944. je imao 74 godine). K tome nije imao ni vojničku spremu, a sumnja i da bi se ljudi dali pod komandu iznemoglog i bolesnog starca.

Poriče i suradnju s Čekadom, s kojim se tek jednom prilikom sreo na inicijativu općinskog odbora u siječnju ili veljači 1944. Čekada je tada u Molvama skupljao popis pristaša partizana kako bi ih dao postrjeljati. Kovačić je na molbu općinskog odbora, uz prisustvovanje bilježnika Antuna Balogovića, tabornika Ivana Kolara i drugih, intervenirao da do toga ne dođe, te je 91 osoba na popisu za strijeljanje spašena od sigurne smrti.

Kovačić poriče da je imao pištolj i bombu i traži da se nađe onaj koji je to kod njega pronašao i kada. Ističe da bombu nikad nije ni u ruci držao, a kamoli da bi je posjedovao, a ne vidi ni razloga za držanje oružja kod sebe.

O svom političkom držanju za vrijeme rata ističe da je svugdje, pa i u crkvi, osuđivao Pavelićev krvavi režim. Ističe za primjer da je jednom prilikom nakon vjeronauka s učenicima napadnut od strane upravitelja škole jer je na nedjeljnoj misi kritizirao poglavnika, koji mu je rekao da će protiv njega podnijeti tužbu.

24 DABJ, 331: Divizijski vojni sud Bjelovar, kutija 8, Krivični spis Kovačić Stjepan, Predsjedništvu Narodnog sabora Hrvatske u Zagrebu – Molba crkvenog odbora Molve, 12. rujna 1945.

25 DABJ, 331: Divizijski vojni sud Bjelovar, kutija 8, Krivični spis Kovačić Stjepan, Vojni sud u Zagrebu – Mjesnom narodnom odboru Molve, Kaznena evidencija, podaci o izrečenoj presudi za Stjepana Kovačića, 15. rujna 1948.

26 DABJ, 331: Divizijski vojni sud Bjelovar, kutija 8, Krivični spis Kovačić Stjepan, Narodna Republika Hrvatska, Ministarstvo pravosuđa – Vojnom sudu II.JA. Zagreb, Kovačić Stjepan – odluka o molbi za pomilovanje, 3. svibnja 1946.

27 DABJ, 331: Divizijski vojni sud Bjelovar, kutija 8, Krivični spis Kovačić Stjepan, Vojni sud u Bjelovaru – Molba Kovačić Stjepana za primjenu amnestije od 9. 5. 1947., Kazneno popravni zavod u Staroj Gradišci, 10. srpnja 1947.

28 Isto.

Navodi dalje da je bio pristaša partizana i da za to ima dokaze. Kod svakog dolaska partizana u Molve, bilo u grupi ili pojedinačno, vraćali su k njemu na stan. Hvalili su njegovo političko držanje i uvjeravali ga da se ne treba ničega bojati. Spominje da ih je prema mogućnostima i ugostio. Domaći partizani u obližnjim šumama vraćali su na župni dvor prilikom posjete obiteljima i znajući za njegovo držanje uvjeravali su Kovačića da se ne treba plašiti progona i osвете. Ističe i da je kod njega u župnom dvoru prilikom napada na Koprivnicu dva puta bio nastanjen i štab partizana, a tada su ga njegovi članovi hvalili riječima da se svećenici kao što je on mora priznati ispravno držanje. Do toga ne bi došlo da je Kovačić bio na ustaškoj strani.

Ističe također i da je partizanima donirao prehrambene namirnice koliko god je mogao, što je bilo moguće dokazati spiskovima sakupljača koji su 1944. i 1945. godine bili stacionirani u susjednim selima.

Kovačić posebno napominje da su prilikom slanja molbe za njegovo pomilovanje Molvarci sakupili 600 potpisa župljana. Oni su tada izjavili da je Kovačić bio pasivan u političkoj borbi i da se njegova politika očitovala u službi crkvi i duša grješnika te da je za vrijeme borbe surađivao samo s partizanima i nikada s ustašama. Sve ovo prema Kovačiću mogli su potvrditi molvarski Narodni odbor i Narodna fronta. Zbog svih ovih navoda Kovačić je tražio pomilovanje i da se pritom o obzir uzme njegovo slabo zdravstveno stanje i starost.²⁹

U kolovozu 1947. godine Vojnom sudu u Bjelovaru obratio se i Kovačićev rođak Viktor Petek iz Podruta kod Novog Marofa. I on se pozivao na Kovačićeve godine i bolest te je zamolio da ga se pomiluje da *...zadnje časove života provede u kućnoj njezi*.³⁰

29 Isto.

30 DABJ, 331: Divizijski vojni sud Bjelovar, kutija 8, Krivični spis Kovačić Stjepan, Okružnom Narodnom sudu u Bjelovaru – Molba, Viktora Peteka, Molve, 17. kolovoza 1947.

Molbe za Kovačićevo pomilovanje razmatrane su tijekom 1948. godine. Odsjek unutarnjih poslova iz Đurđevca dao je na traženje Divizijskog vojnog suda mišljenje o Kovačićevom djelovanju tijekom rata. Naznačeno je kako Kovačić *...nije za vrijeme okupacije učestvovao u legalnom radu N.O.O.-a niti je ilegalno radio za N.O.P.*³¹ Nadalje se ističe da je bio simpatizer ustaša, te protivnik NOP-a i NOB-a, da je kod sebe sakrivao ustaše i da je u vrijeme dolaska partizana dozvoljavao skrivanje ustaša u crkvi.

Vojni sud u Zagrebu donio je rješenje o Kovačićevoj molbi tek 22. studenoga 1948. godine, dakle više od dva mjeseca nakon njegove smrti. Molba za pomilovanje je odbijena, a osuđeniku je dana mogućnost žalbe o roku od osam dana od uručjenja rješenja. Sud je uzeo u obzir i izvješće kotarskog Narodnog odbora iz Đurđevca u kojem je navedeno kako Kovačić tijekom okupacije nije ilegalno surađivao s NOP-om. Sud navodi da ukoliko je on povremeno i davao pomoć za NOP, to je radio poput većine naroda, a da njegovo eventualno izjašnjavanje protiv Pavelićevog režima nema karakter ilegalne suradnje jer bi za takvu suradnju bila potrebna trajnija povezanost s rukovodstvom NOP-a.³² Dan nakon donošenja rješenja Vojni sud je kaznionici u Staroj Gradišci poslao rješenje o odbijanju pomilovanja, kako bi se isto Kovačiću i uručilo.³³ No Stjepanu Kovačiću tada ova odluka više nije bila važna.

6. Zaključak

Župnika u Molvama Stjepana Kovačića u svakom smislu možemo ubrojiti

31 DABJ, 331: Divizijski vojni sud Bjelovar, kutija 8, Krivični spis Kovačić Stjepan, Divizijskom vojnom sudu – Predmet: Kovačić Stjepan, svećenik – molba za pomilovanje, Gjurjevac 19. 3. 1948.

32 DABJ, 331: Divizijski vojni sud Bjelovar, kutija 8, Krivični spis Kovačić Stjepan, Vojni sud u Zagrebu, M.br. 362/47 – Rješenje, 22. studenoga 1948.

33 DABJ, 331: Divizijski vojni sud Bjelovar, kutija 8, Krivični spis Kovačić Stjepan, Vojni sud u Zagrebu, M.br. 362/47 – Kazneno popravnom domu Stara gradiška, 23. studenoga 1948.

među žrtve progona komunističkog režima nad pripadnicima katoličkog svećenstva u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata. Nakon montiranog procesa zbog ideoloških razloga, on je posljednje tri godine svog života, kao dijabetičar, proveo u zatvoru u kojem je i preminuo u dobi od 78 godina. Više je pokazatelja koji nam dokazuju da je Kovačić bio neopravdano osuđen i zatvoren. Najprije valja u obzir uzeti brzinu kojom je cijeli proces od uhićenja i ispitivanja kod OZN-e do presude obavljen (svega dva tjedna). Zatim treba obratiti pozornost na samo suđenje i izricanje presude, koje je obavljeno u jednom danu, te činjenicu da se Kovačić na sudu sam branio bez realne mogućnosti da pokuša pobiti optužbe. Prema zapisniku o izricanju presude vidljivo je da je proces sam po sebi sličan i drugim suđenjima protiv protivnika režima kod Vojnog suda u Bjelovaru u to vrijeme. Osim samog izricanja presude konstatirana je tek Kovačićeva izjava kako je bio idealist i da je smatrao da ustaški pokret može riješiti hrvatsko pitanje, što je sud odbacio. Kovačić je kasnije naveo i da mu prilikom ispitivanja optužnica nije bila ni pročitana, te da je tek iz pitanja istražitelja mogao nagađati za što ga se tereti. U župnikovu obranu stalo je 600 potpisnika iz Molva koji su svjedočili da nije kriv, no to nije uzeto u obzir.

Temeljem informacija kojima iz dosadašnjih istraživanja raspolazem, razvidno je da se točke optužnice prema kojima je Kovačić osuđen mogu pobiti.

Dokaz da je bio aktivan ustaša bile su navodne veze s Pavelićem u Prekodravlju tridesetih godina, što je nemoguće jer se Pavelić nakon odlaska u emigraciju nije dolazio u ovaj kraj. Pavelić je 1933. godine dolazio u logor Janka puzta u susjednoj Mađarskoj, no Kovačić zasigurno nije bio povezan s ovim logorom. Cijelu ovu poveznicu OZN-a je iskonstruirala temeljem letka i tiskovine iz emigracije kojeg je Kovačić dobio na čitanje. Kovačićevo članstvo u ustašama nakon 1941. također se ne može dokazati. Uz to što su sami Molvarci tvrditi da o tome nema govora, kasniji po-

pisi članova ustaške organizacije Službe državne sigurnosti ne spominju Stjepana Kovačića, a niti ga se gdje spominje u dokumentaciji ustaša.

Svakako bi negdje bio naveden u dokumentaciji da je bio organizator terorističke oružane formacije (Bijele garde), kao što je to navedeno u drugoj točki optužnice. Organizator Bijele garde u Molvama bio je luga Tomo Čižmešinkin, koji je bio i jedan od suradnika zloglasnog Čekade. Jedan Kovačićev sastanak s Čekadom ne može se karakterizirati kao druženje sa zločincem, naročito ako se zna da je tema sastanka bio pokušaj spašavanja simpatizera NOP-a na Čekadinom popisu od strijeljanja.

Kovačićevo »odmetnuće« od narodne vlasti se dokazivalo navodnim pronalaskom bombe i pištolja kod njega prilikom zarobljavanja u travnju 1944. godine kad se s bjelogardistima vraćao iz Repaša. Da je zaista on tada posjedovao oružje teško da bi bio pušten kući. Na pitanje zašto je odlazio u Repaš koji je bio pod kontrolom ustaša i zašto je tamo spavao, može se pojasniti da je i taj kraj bio dio župe kojom je on upravljao i nije imao pravo to mjesto u duhovnom smislu zapostaviti, iako nije bilo jednostavno prelaziti ovu veliku rijeku brodom na području povremenih ratnih sukoba. I sam partizanski Rajonski obavještajni centar Bjelovar u jedinom dokumentu u kojem se spominje Kovačić u kontekstu ratnih zbivanja navodi da je župnik putovao u Repaš zbog služenja mise za Uskrs i da su partizani Kovačića i ne-naoružane bjelogardiste tada pustili. Dio izjave kod OZN-e da je Kovačić 1942. godine kupio pištolj od Ivana Novakovića mjerodavni nisu spominjali kod presude jer je sama po sebi bila prilično nelogična. Novaković je naime 1943. vrlo okrutno likvidiran od strane ustaša, pa bi bilo apsurdno navesti kako je jednom ustaši (pa bio to i župnik) pribavio oružje.

Optužba da je sudjelovao u masovnom ubijanju stanovništva zbog prisustvovanja pogibiji dvojice partizana odnosi se na okršaj koji se u Molvama zbilo 20. veljače 1944. godine. Prema kotarskom komitetu tad su

poginula 3 partizana, a sedmero ih je zarobljeno, dok sud navodi dva strijeljana.³⁴ Strijeljanje pojedinih zarobljenika dogodilo se nešto kasnije iz odmazde u Koprivnici, a pogibija u okršaju ne može se nazvati strijeljanjem. Isto tako je apsurdno navesti da je svećenik odobrio taj postupak ili da bi mogao imati kakav utjecaj na tijek borbe. I jedna i druga zaraćena strana dolazila je s vremena na vrijeme u selo, a kotarski komitet navodi da su tad izvršili akciju u Molvama. Eventualno određivanje neodgovarajućeg mjesta pokopa, mislim da ne može biti karakterizirano kao dokaz u sklopu ove točke optužnice.

I najzad optužba da je bio agitator u službi neprijatelja prema Kovačiću i njegovim sumještanima nije točna. Kovačić u svojoj žalbi piše da je kritizirao Pavelića, te da mu je zbog toga i upravitelj škole prijeto. On je i sam naveo na suđenju da je bio idealist, te je kao i mnogi drugi smatrao da NDH može biti rješenje hrvatskog pitanja. Mnogi su se u to vrlo brzo razočarali, pa se vjerojatno i on. Ako je i govorio s govornice nešto što bi išlo u prilog ustaškim vlastima, radilo se ipak samo o verbalnom deliktu. Činjenica je da mnogi s ovako tankom optužnicom ne bi dugo boravili u zatvoru, posebno nakon amnestije. No Stjepan Kovačić kao župnik i svećenik zbog trenda i politike nove revolucionarne vlasti jednostavno nije imao šanse izbjeći kalvariju koja ga je snašla u poznim godinama njegovog života.

34 *Grada za povijest narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941. – 1945.*, Knjiga VIII (1. siječanj – 15. ožujak 1944.), Zagreb, 1988., Dokument 145. Izvještaj kotarskog komiteta KPH Đurđevac okružnom komitetu KPH Bjelovar 9. ožujka 1944., 897–898.

Summary

The trial against parish priest Stjepan Kovačić from Molve after the Second World War

After the Second World War, the Communist Party in Yugoslavia carried out a severe persecution of the Roman Catholic clergy due to ideological reasons. An example of such persecution is the case of Stjepan Kovačić, pastor from Molve, who was arrested in June 1945, after which his judicial ordeal began. In record time, he was interrogated and, in a staged trial, convicted of being an active Ustasha member. He was further convicted of mass killing, and eventually imprisoned in Stara Gradiška, where he died in 1948. Although sick and basically without grounds for long-term imprisonment, he did not live to see his return to freedom despite numerous pleas and appeals. This article contributes to the memory of the priest who led the parish in Molve for 24 years, and who died in prison as a disenfranchised political prisoner.

Literatura i izvori

- AKMADŽA, Miroslav: *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.* Rijeka: Otokar Keršovani, 2004.
- DESPOT, Zvonimir: *Vrijeme zločina.* Hrvatski institut za povijest / Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje: Zagreb – Slavonski Brod, 2007.
- Državni arhiv Bjelovar (DABJ), 331 : Divizijski vojni sud Bjelovar, kutija 8, Krivični spis Kovačić Stjepan.
- GOLDSTEIN, Ivo: *Hrvatska 1918-2008.* Zagreb: Europapress holding, Novi liber, 2008.
- Grada za povijest narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941. – 1945., Knjiga VIII (1. siječanj – 15. ožujak 1944.), Zagreb, 1988.
- MAGJEREC, Juraj: *Majka Božja Molvarska.* Rim, 1957.
- ŠADEK, Vladimir: *Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.).* Samobor: Meridijani, 2017.